

حقوق شهروندی غیرمسلمانان

جامعه اسلامی

www.ketab.ir

دکتر فاطمه فهیمی

مدرس دانشگاه حضرت معصومه علیها السلام

سرشناسه	: فهیمی، فاطمه، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق شهروندی غیرمسلمانان در جامعه اسلامی / مؤلف: فاطمه فهیمی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۶ ص.
شابک	: 978-600-114-379-3
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۷۸ - ۲۹۴.
موضوع	: اقلیت‌ها - - حقوق مدنی
موضوع	: گروه‌های قومی - - حقوق مدنی
ردیفی کنگره	: ۱۳۹۳ ج ۷ ف ۹ / ۱۰۶۱ JF
ه بندی دیویی	: ۳۲۳/۱
شماره کتابخانه	: ۳۳۶۱۸۹۴

انتشاران خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی، علوم سیاسی

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۰۰ فردین

پائین تر از خیابان لبافی‌نژاد، کوچه میهن ۲۰

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۴۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حقوق شهروندی غیرمسلمانان در جامعه اسلامی

تألیف: دکتر فاطمه فهیمی

چاپ اول: ۱۳۹۳ - شمارگان: ۵۰۰ جلد

صفحه‌آرایی: الهام پیدایی

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-379-3

شابک: ۹۷۸۶۰۰-۱۱۴-۳۷۹-۳

صدر:

با حمد و سپاس بیکران ایزد بی همتا، این اثر که به عنوان اولین رساله‌ی دکتری در
تخصصیات تکمیلی بخش بین الملل جامعه الزهراء علیها السلام دفاع گردیده است مدیون زحمات
بلاشاهای صادقانه و بی‌وقفه مسئولین و اساتید بزرگوار این بخش است؛ لذا بنا به فرموده
معصوم علیه السلام «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خود لازم می‌دانم از زحمات و
راهنمایی‌های بی‌شمرد استاد گرانقدر و مشغول محترم این بخش جناب آقای
دکتر محسن علی‌معالی، سرکار خانم مهناز حیدریپور و اساتید معزز
پروفسور محمد شهاب‌الدین کتر عزیزاله فهیمی و دکتر حسین جوان آراسته که در
شکل‌گیری این پژوهش نقش بسزایی داشتند تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین از پدر و مادر و همسر و فرزندان عزیزم که همیشه وامدار دعاهای خالصانه و
کمک‌های بی‌دریغ‌شان بوده‌ام و از تمام کسانی که در تمام مراحل زندگی مرا یاری دادند
اما کلام قاصر از ذکر آن‌هاست صمیمانه سپاس‌گزار می‌نمایم و برای همه‌ی این عزیزان
عاقبت به خیری و سربلندی و توفیقات روزگاری را مسئلت می‌نمایم.

WWW.KETABOIR

در پهنه جهان کمتر کشوری را می‌توان یافت که همه اتباع و ساکنانش از یک نژاد و قومیت بوده و دارای آداب، رسوم، زبان، آیین، دین و مذهب یکسان و مشترک باشند و همگی از مشخصات ملی مورد نظر شخص و یا اشخاص حاکم برخوردار باشند. در بسیاری از کشورها اکثریت وجود دارد که دین و آیین و زبان و نژاد مشترکی دارند؛ اما در کنار این‌ها گروه‌های دیگری نیز با زبان و آیین و نژاد مختلف در هر جامعه زندگی می‌کنند که جزء اقلیت آن جامعه محسوب می‌شوند. در هر کشور هیئت حاکمه از یک سیاست نژادی یا مذهبی یا ملیت و تابعیت خاصی پیروی می‌کند و برخوردار از حمایت حکومت و یا قانون را مشروط به انطباق افراد با سیاست تبعیت آن کشور می‌داند. در بیشتر اوقات اجرای این سیاست موجب محرومیت گروه‌هایی که کنترل نظام نیستند می‌گردد. به همین جهت مسأله اقلیت‌ها و تأمین حقوق مشروع آنها از مسأله‌های قدیم در تاریخ سیاسی جهان به صورت یک مشکل بین‌المللی مطرح بوده است.

مسئله اقلیت‌ها در یک جامعه اسلامی نیز همه افراد آن مسلمان تبعیت قائلین اسلام نیستند بلکه گروه‌های غیر مسلمان نیز در سایه حکومت اسلامی زندگی می‌کنند. لذا مسأله اقلیت‌ها در سه گروه جای می‌گیرند:

الف: پیروان ادیان الهی غیر از اسلام مثل یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان و غیره اهل کتاب معروف هستند.

ب: افرادی که به هیچ دین الهی پایبند نیستند مثل کفار، بت پرستان و ...

ج: افرادی که قبلاً مسلمان بوده‌اند و از دین اسلام برگشته‌اند، احکام این گروه تحت عنوان مرتدین در محل خود بررسی شده است.

موضوع مورد پژوهش ما حقوق شهروندی دو گروه اول است که ضمن بررسی حقوق شهروندی آنان به صورت تطبیقی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، موارد محدودیت حقوق آنان هم مورد کاوش قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: حقوق، شهروند، حقوق شهروندی، غیر مسلمانان، اقلیت، اهل کتاب، غیر اهل کتاب، جامعه اسلامی.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۷	چکیده
۱۹	مقدمه
۲۳	فصل اول: کلیات
۲۴	بخش نخست: مفاهیم مفردات تحقیق
۲۴	گفتار نخست: اقسام آن
۲۴	۱- تعریف
۲۴	۱-۱- حق در لغت
۲۵	۱-۲- حق در اصطلاح
۲۷	۱-۳- حق در اصطلاح حقوق
۲۷	۲- حقوق و اقسام آن
۲۷	۲-۱- تعریف حقوق
۲۸	۲-۲- اقسام حقوق
۳۰	گفتار دوم: شهروند و حقوق شهروندی و حقوق بشر
۳۰	۱- شهروند
۳۳	۲- حقوق شهروندی
۳۶	۲-۱- تاریخچه حقوق شهروندی
۳۷	۲-۱-۱- در غرب
۳۸	۲-۱-۲- در اسلام
۴۰	۲-۱-۳- در ایران
۴۲	۲-۲- حقوق شهروندی در قوانین جمهوری اسلامی ایران
۴۶	۲-۳- رابطه حقوق بشر با حقوق شهروندی
۴۹	۲-۴- اسناد بین‌المللی ناظر به حقوق بشر و شهروندی
۵۲	گفتار سوم: غیر مسلمانان و جامعه اسلامی

- ۱- تعریف جامعه اسلامی ۵۲
- ۲- تعریف غیر مسلمانان ۵۴
- ۲-۱- معنی لغوی و اصطلاحی کفر و کافر ۵۴
- ۲-۲- شروط تحقق کفر ۵۵
- ۲-۳- اقسام کافر ۵۶
- ۲-۳-۱- از جهت استقلال و تبعیت در کفر ۵۶
- ۲-۳-۲- از جهت سابقه دینی ۵۶
- ۲-۳-۳- اقسام ملحقین به کفار ۵۷
- ۳- سایر غیر مسلمانان در جامعه اسلامی ۵۸
- ۳-۱- مسلمانان داخل جامعه اسلامی ۵۸
- ۳-۱-۱- اهل ذمه (تبعه) ۵۸
- ۳-۱-۲- سیر اهل ذمه (غیر تبعه) ۶۰
- ۳-۲- غیر مسلمانان خارج از جامعه اسلامی ۶۱
- ۳-۲-۱- کفار حربی ۶۲
- ۳-۲-۲- کفار معاهد ۶۴
- مبحث دوم: مفاهیم مرتبط با تحقیق ۶۵
- گفتار اول: اقلیت و اهل کتاب ۶۵
- ۱- تعریف اقلیت ۶۵
- گفتار دوم: اهل کتاب ۶۷
- ۱- تعریف اهل کتاب ۶۷
- ۲- ادله انحصار اهل کتاب ۶۹
- ۲-۱- آیات ۶۹
- ۲-۲- روایات ۶۹
- ۲-۳- اقوال فقها ۷۰
- گفتار سوم: قرار داد ذمه ۷۱
- ۱- تعریف قرارداد ذمه ۷۱

۷۴	۲- رابطه ذمه و تابعیت
۷۵	۳- متن قرارداد ذمه
۷۶	پیمان میان پیامبر اسلام و مسیحیان سرزمین سینا
۷۹	فصل دوم: مبانی حقوق شهروندی غیر مسلمانان در جامعه اسلامی
۷۹	و اصول حاکم بر روابط با آنان
۸۰	بخش نخست: مبانی حقوق شهروندی غیر مسلمانان در جامعه اسلامی
۸۰	گفتار نخست: حق حیات
۸۰	۱- مفهوم «حق حیات»
۸۱	۲- «حق حیات» از دیدگاه غرب
۸۲	۳- بررسی دیدگاه اسلام
۸۳	۴- «حق حیات» از دیدگاه اسلام
۸۶	۵- بررسی شبهات
۸۹	گفتار دوم: اصل کرامت انسانی
۸۹	۱- مفهوم «کرامت انسانی»
۹۰	۲- «کرامت انسانی» از دیدگاه غرب
۹۰	۳- بررسی دیدگاه غرب
۹۰	۴- «کرامت انسانی» از دیدگاه اسلام
۹۱	۵- بررسی شبهات
۹۱	۵-۱- عدم سازگاری قصاص و اعدام با کرامت انسانی
۹۱	۵-۲- عدم سازگاری جهاد و امر به معروف و نهی از منکر با کرامت انسانی
۹۲	گفتار سوم: آزادی
۹۲	۱- مفهوم «آزادی»
۹۳	۲- «آزادی» از دیدگاه غرب
۹۵	۳- بررسی دیدگاه غرب
۹۷	۴- «آزادی» از دیدگاه اسلام

- ۹۷-۱-۴- آزادی تکوینی (فلسفی).....
- ۹۸-۲-۴- آزادی تشریحی (حقوقی و قانونی).....
- ۹۹-۳-۴- حدود و قلمرو آزادی.....
- ۱۰۲-۵- بررسی شبهات.....
- ۱۰۲-۱-۵- برده‌داری.....
- ۱۰۵-۲-۵- بررسی ارتداد و تأثیر آن در برخورداری از حقوق شهروندی.....
- ۱۰۶-۱-۵-۲- درباره ارتداد اقلیت‌های مذهبی.....
- ۱۱۵-۲-۵- رابطه ارتداد و حکم حکومتی.....
- ۱۱۹- گفتار هفتم: اصل تساوی و برابری انسان‌ها.....
- ۱۱۹-۱- مفهوم تساوی و برابری انسان‌ها.....
- ۱۱۹-۲- «تساوی و برابری انسان‌ها» از دیدگاه غرب.....
- ۱۲۰-۳- بررسی دیدگاه غرب.....
- ۱۲۱-۴- «تساوی و برابری» از دیدگاه اسلام.....
- ۱۲۵- مبحث دوم: اصول حاکم بر دولت اسلامی با شهروندان غیر مسلمان.....
- ۱۲۵- گفتار نخست: اصل نفی سییل.....
- ۱۲۵-۱- مفاد اصل «نفی سییل».....
- ۱۲۶-۲- ادله اصل «نفی سییل».....
- ۱۲۶-۱-۲- قرآن.....
- ۱۲۸-۲-۲- سنت.....
- ۱۲۹-۲-۳- اجماع.....
- ۱۲۹-۲-۴- عقل.....
- ۱۲۹-۳- بررسی ادله قاعده نفی سییل.....
- ۱۳۲-۴- موارد تطبیق قاعده نفی سییل.....
- ۱۳۳- گفتار دوم: اصل همزیستی مسالمت آمیز.....
- ۱۳۳-۱- مفاد اصل «همزیستی مسالمت آمیز».....
- ۱۳۵-۲- ادله اصل «همزیستی مسالمت آمیز».....

- ۱۳۵..... ۲-۱- قرآن
- ۱۳۶..... ۲-۱-۱- عدم اکراه در عقیده
- ۱۳۷..... ۲-۱-۲- توجه به اصول مشترک
- ۱۳۷..... ۲-۱-۳- نفی نژادپرستی
- ۱۳۸..... ۲-۱-۴- گفتگوی مسالمت‌آمیز با اهل کتاب
- ۱۳۹..... ۲-۱-۵- استقبال از پیشنهاد صلح
- ۱۳۹..... ۲-۱-۶- توجه به حقوق اقلیت‌ها
- ۱۴۰..... ۲-۱-۷- به رسمیت شناختن انبیاء و کتاب‌های آسمانی گذشته
- ۱۴۲..... ۲-۱-۸- صلح بین‌المللی
- ۱۴۲..... ۲-۱-۹- تعاون در مسایل بین‌المللی
- ۱۴۳..... ۲-۲- سنت
- ۱۴۶..... ۲-۳- سیره عملی
- ۱۴۷..... ۲-۳-۱- رفق و مدارا
- ۱۴۸..... ۲-۳-۲- رحمت و محبت صَلَاتُكَ
- ۱۴۸..... ۲-۳-۳- پیمان‌های صلح پیامبر اکرم صَلَاتُكَ
- ۱۴۹..... ۲-۳-۴- تمایل شدید پیامبر صَلَاتُكَ به انعقاد پیمان‌های همکاری و صلح
- ۱۵۱..... گفتار سوم: اصل وفای به عقود
- ۱۵۱..... ۱- مفاد اصل «وفای به عقود»
- ۱۵۱..... ۲- ادله اصل «وفای به عقود»
- ۱۵۱..... ۲-۱- قرآن
- ۱۵۴..... ۲-۲- سنت
- ۱۵۵..... ۲-۳- بناء عقلاء
- ۱۵۶..... گفتار چهارم: اصل عدالت و انصاف
- ۱۵۶..... ۱- مفاد اصل «عدالت و انصاف»
- ۱۵۶..... ۲- ادله اصل «عدالت و انصاف»
- ۱۵۶..... ۲-۱- قرآن

- ۱۵۸..... ۲-۲- سنت
- ۱۶۱..... **گفتار پنجم: اصل احسان و نیکوکاری**
- ۱۶۱..... ۱- مفاد اصل «عدالت و نیکوکاری»
- ۱۶۲..... ۲- ادله اصل «احسان و نیکوکاری»
- ۱۶۲..... ۲-۱- قرآن
- ۱۶۳..... ۲-۲- سنت
- ۱۶۵..... **گفتار ششم: تألیف قلوب**
- ۱۶۵..... - مفاد اصل «تألیف قلوب»
- ۱۶۶..... ۲- ادله اصل «تألیف قلوب»
- ۱۶۶..... ۲-۱- قرآن
- ۱۶۹..... **گفتار هفتم: اصل دعوت و تبلیغ**
- ۱۶۹..... ۱- مفاد اصل «دعوت و تبلیغ»
- ۱۶۹..... ۲- ادله اصل «دعوت و تبلیغ»
- ۱۶۹..... ۲-۱- قرآن
- ۱۷۲..... ۲-۲- سنت
- ۱۷۴..... ۲-۳- دلیل عقلی
- ۱۷۵..... **فصل سوم: مصادیق حقوق شهروندی غیرمسلمانان در جامعه اسلامی**
- ۱۷۷..... **مبحث نخست: مصادیق حقوق شهروندی غیرمسلمانان اهل کتاب در جامعه اسلامی**
- ۱۷۸..... الف) حقوق عمومی
- ۱۷۹..... **گفتار اول: حقوق اساسی (آزادی‌های فردی و مصونیت‌های شخصی)**
- ۱۷۹..... ۱- مصونیت جان و مال و حیثیت
- ۱۸۱..... ۲- حق آزادی رفت و آمد و اقامت
- ۱۸۲..... ۲-۱- ممنوعیت ورود غیرمسلمانان به منطقه حرم
- ۱۸۳..... ۲-۲- ممنوعیت ورود غیرمسلمانان به سایر مساجد و اماکن مسلمانان
- ۱۸۶..... ۳- حق برخورداری از آزادی اندیشه و انتخاب مذهب
- ۱۸۶..... ۳-۱- آزادی در عقیده و آیین

- ۱۸۶..... ۲-۳- آزادی در انجام عبادت.....
- ۱۸۸..... ۳-۳- حق داشتن معبد.....
- ۱۸۹..... ۴-۳- آزادی در تعمیر و بازسازی معابد.....
- ۱۸۹..... ۵-۳- محدودیت‌های آزادی اندیشه و انتخاب مذهب.....
- ۱۹۰..... ۱-۵-۳- عدم جواز انجام علنی مراسم مذهبی برای غیر اهل کتاب.....
- ۱۹۰..... ۲-۵-۳- ساختن معابد جدید در شهرهای اسلامی.....
- ۱۹۱..... ۳-۵-۳- عدم جواز ساختن ساختمان‌ها و معابد مرتفع و زدن ناقوس.....
- ۱۹۲..... ۴- حق برخورداری از بهداشت و تأمین اجتماعی.....
- ۱۹۵..... ۵- حق برخورداری از تحصیل و آموزش و پرورش.....
- ۱۹۸..... ۶- حقوق اقلیت‌ها و اقلیت‌ها در قوانین جمهوری اسلامی ایران.....
- ۲۰۱..... **گفتار دوم: حقوق بیان**.....
- ۲۰۱..... ۱- حق تابعیت.....
- ۲۰۳..... ۲- حق آزادی بیان و داشتن مطبوعات و تشکیل احزاب و انجمن‌ها.....
- ۲۰۵..... ۱-۲- محدودیت‌ها آزادی بیان در مسووعات در اسلام و جامعه اسلامی.....
- ۲۰۵..... ۱-۱-۲- ممنوع بودن اهانت به مقدسات دینی.....
- ۲۰۵..... ۲-۱-۲- ممنوع بودن دروغ بستن به خدا و ایجاد بدعت در دین.....
- ۲۰۶..... ۳-۱-۲- ممنوع بودن فتنه‌انگیزی و ایجاد رعب و وحشت در مردم.....
- ۲۰۶..... ۴-۱-۲- ممنوع بودن غیبت، توهین و تمسخر و افشای اسرار دیگران.....
- ۲۰۷..... ۵-۱-۲- ممنوع بودن افشای مسائل امنیتی و اسرار اطلاعاتی.....
- ۲۰۸..... ۳- حق تصدی مشاغل عمومی و دولتی.....
- ۲۰۸..... ۱-۳- نظریه اول: عدم جواز به کارگیری غیر مسلمانان در هیچ‌یک از امور.....
- ۲۰۹..... ۱-۱-۳- قرآن.....
- ۲۱۰..... ۲-۱-۳- سنت و عمل صحابه.....
- ۲۱۲..... ۲-۳- نظریه دوم: جواز به کارگیری غیر مسلمانان در همه امور به جز امور عبادی.....
- ۲۱۲..... ۱-۲-۳- قرآن.....
- ۲۱۳..... ۲-۲-۳- سیره عملی پیامبر ﷺ.....

- ۲۱۴..... ۳-۲-۳- تاریخ اسلامی
- ۲۱۵..... ۳-۳- نظریه سوم: رعایت قاعده نفی سبیل در به کارگیری غیر مسلمانان
- ۲۱۶..... ۳-۴- بررسی اقوال
- ۲۱۶..... ۴- شرکت در انتخابات و نمایندگی مجلس قانون گذاری
- ۲۱۷..... ۵- محدودیت حقوق سیاسی غیر مسلمانان
- ۲۱۹..... ۶- حقوق سیاسی غیر مسلمانان در قوانین جمهوری اسلامی ایران
- ۲۲۱..... گفتار سوم: حقوق اقتصادی
- ۲۲۱..... ۱- حق کار و انتخاب شغل
- ۲۲۳..... ۲- حق عمده خدمات دولتی و عمومی
- ۲۲۴..... ۳- حق کارکنان تولیدی صنفی و سندیکاها
- ۲۲۴..... ۴- حقوق اقتصادی در قوانین جمهوری اسلامی ایران
- ۲۲۶..... گفتار چهارم: حقوق قضایی
- ۲۲۷..... ۱- حق دادخواهی
- ۲۳۱..... ۲- رسیدگی عادلانه
- ۲۳۳..... ۳- حق دفاع
- ۲۳۴..... ۴- تحلیف و شهادت اهل کتاب در دادگاه
- ۲۳۵..... ۵- دیه اهل کتاب
- ۲۳۸..... ۶- وکالت اهل کتاب
- ۲۳۸..... ۷- حقوق قضایی در قوانین جمهوری اسلامی ایران
- ۲۳۸..... ۷-۱- امنیت قضایی
- ۲۳۹..... ۷-۲- اصل لزوم رعایت موازین اسلامی در کلیه قوانین از جمله قوانین ساز
- ۲۴۰..... ۷-۳- اصل برائت
- ۲۴۰..... ۷-۴- اصل قانونی بودن جرم و مجازات و حکم به اجرا مجازات از طریق مراجع قانونی
- ۲۴۱..... ۷-۵- اصل علنی بودن محاکمات
- ۲۴۲..... ۷-۶- اصل عطف بماسبق نشدن قانون جزائی
- ۲۴۲..... ۷-۷- اصل لزوم رسیدگی به شکایات و تظلمات

۲۴۲.....	۷-۸- اصل لزوم جبران خسارت مادی و معنوی ناشی از اشتباه یا تقصیر قاضی
۲۴۳.....	۷-۹- مصونیت قاضی
۲۴۵.....	ب: حقوق خصوصی
۲۴۵.....	گفتار اول: حق مالکیت و روابط مالی و معاملاتی
۲۴۵.....	۱- حق مالکیت
۲۴۶.....	۲- حدودیت در مالکیت
۲۴۸.....	۳- روابط مالی و معاملاتی
۲۵۰.....	۴- حدودیت در روابط مالی و معاملاتی
۲۵۰.....	۱-۴-۱- عدم بهره‌مندی از حق شفعه
۲۵۲.....	۲-۴-۲- ممنوعیت از بیع قرآن و تملک آن
۲۵۳.....	۳-۴-۳- عدم صحه اجاره مکان جهت معبد و اجاره خدمت
۲۵۳.....	۴-۴-۴- عدم جواز گرفتن بیع و ربا
۲۵۴.....	۵- ضمان و عدم ضمان در مورد تلف و نصب مشروبات الکلی و خوک
۲۵۶.....	۶- حق مالکیت و روابط مالی و معاملاتی در نظام جمهوری اسلامی ایران
۲۵۷.....	گفتار دوم: احوال شخصیه و حقوق خانواده
۲۵۷.....	۱- نکاح
۲۶۱.....	۲- طلاق
۲۶۱.....	۱-۲- روایات
۲۶۱.....	۲-۲- نظر فقهای شیعه
۲۶۱.....	۳-۲- نظر فقهای اهل سنت
۲۶۲.....	۳- مهر
۲۶۲.....	۴- نفقه زن
۲۶۳.....	۵- نفقه اقارب
۲۶۳.....	۶- ثبوت نسب
۲۶۴.....	۷- حضانت
۲۶۵.....	۸- ولایت بر نکاح

- ۹- ولایت بر اموال ۲۶۵
- ۱۰- احوال شخیصه غیر مسلمانان در قوانین جمهوری اسلامی ایران ۲۶۶
- مبحث دوم: مصادیق حقوق شهروندی غیر مسلمانان غیر اهل کتاب در جامعه اسلامی** ۲۶۷
- ۱- حق برخورداری از اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی ۲۶۸
- ۲-۱- حق برخورداری از حقوق انسانی ۲۶۹
- ۲-۲- حق حیات و امنیت شئون مادی و معنوی ۲۶۹
- ۲-۲-۲- تأمین نیازهای اساسی ۲۶۹
- ۲-۳- امکان اشتغال و کسب درآمد ۲۷۰
- ۲-۴-۱- برقراری برابری در پیش رویش رایگان ۲۷۰
- ۲-۵- آزادی شکل ۲۷۰
- ۲-۶- سایر حقوق ۲۷۱
- ۳- محدودیت حقوق غیر مسلمانان در اهل کتاب ۲۷۱
- ۴- حقوق غیر مسلمانان غیر اهل کتاب در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۷۱
- نتیجه گیری ۲۷۴
- پیشنهاد ۲۷۶
- فهرست منابع و مآخذ ۲۷۹
- منابع فارسی: ۲۷۹
- منابع عربی: ۲۸۶
- مقالات و مجلات: ۲۹۴
- پایان نامه ها: ۲۹۵
- منابع انگلیسی: ۲۹۵

از جمله مباحث مهمی که امروزه در سطح وسیعی از مجامع بین‌المللی مورد گفتگو قرار می‌گیرد، حقوق شهروندی است. با توجه به وجود اقلیت‌ها در سراسر عالم؛ تأمین حقوق شهروندی آنان در مجامع، همواره مورد بحث و دقت نظر قرار می‌گیرد. یکی از انواع اقلیت‌ها حضور غیر مسلمانان در کشورهایی است که اکثریت آنان را مسلمانان تشکیل می‌دهند؛ از این منظر، طرح گفتمان «حقوق شهروندی غیر مسلمانان در جامعه اسلامی» از مباحث لازم ضروری است که می‌باید پیرامون آن تحقیق کافی صورت پذیرد.

هدف این تحقیق، بررسی حقوق شهروندی غیر مسلمانان در یک جامعه اسلامی بر اساس منابع دین مقدس اسلام است. با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در ایران توجه ملت‌های مختلف به اسلام و جوامع اسلامی افزایش یافته لذا اهمیت بحث مبانی حقوق شهروندی غیر مسلمانان در جامعه اسلامی و اصول حاکم بر روابط آن‌ها با غیر مسلمانان دو چندان شده است.

در فصل اول این تحقیق به بیان کلیات و مفاهیم فردا، تحقیق پرداخته شده و در فصل دوم ضمن بحث از مبانی حقوق نظیر حق حیات، کرامت انسان، آزادی و تساوی، به برخی از شبهات وارده به دیدگاه اسلامی پاسخ داده شده است؛ و در قسمت اصول حاکم بر روابط مسلمانان و غیر مسلمانان، با تمسک به اصولی چون اصل عدل، همزیستی مسالمت آمیز، وفای به عقود، عدالت و احسان و... تلاش گردیده که به مورد حقوق شهروندی غیر مسلمانان در جامعه اسلامی را به صورت قانونمند بیان شود. فصل پایانی این پژوهش نیز به بررسی مصادیق حقوق شهروندی غیر مسلمانان اهل کتاب و غیر اهل کتاب (حقوق اساسی - سیاسی - اقتصادی قضایی، حق مالکیت و روابط مالی و معاملاتی - احوال شخصیه و حقوق خانواده) و محدودیت‌های آن در جامعه اسلامی پرداخته است.

با وقوع انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، باب‌های جدیدی برای طرح تعالیم و قوانین همه‌جانبه اسلام در جهان باز شد. به تبع آن، تهدیدها و حمله‌های جدیدی نیز علیه توانایی و پویایی این مکتب تعالی‌بخش آغاز شد. یکی از آن حمله‌ها، ادعای ناتوانی اسلام در تأمین حقوق شهروندی غیرمسلمین در جامعه اسلامی است. با این استدلال که امروز با پذیرش اعلامیه جهانی حقوق بشر توسط همه کشورهای جهان و محتویات گنجانده شده در این اعلامیه و نیز گسترش آزادی‌های فردی و اجتماعی بین‌ملت‌ها، جایی برای اجرای دیدگاه‌های اسلامی باقی نمانده است؛ زیرا این تعالیم مربوط به چهارده قرن قبل است؛ و بشر از وقوع این اصول، تاب تحمل دیدگاه‌های محدودیت‌آفرین قرون گذشته را ندارد، همان‌گونه که اروپای قرن یازدهم و دوازدهم تاب تعالیم کلیساهای مسیحی را نیاورد و با روی آوردن به دین جدیدی از دین از سیاست و با رویکرد تعقل‌گرایی توانست به آزادی‌هایی برسد و در کشور خود حکومتی را برپا کند که بر مبنای اصول انسانی و آزادی‌های بشری استوار است.

ضرورت روشنگری در این زمینه، انانیتام چنین پژوهشی‌هایی را می‌طلبد تا به جهانیان نشان دهد که اولاً آزادی‌های افسارگرفته - اما ساهل‌گرا آزادی نیست؛ و بند جدیدی برای به اسارت کشیدن انسانیت مظلوم است. ثانیاً تعالیم کرامت‌آفرین اسلام، توان تأمین نیازمندی‌های جوامع مدرن امروزی از قبیل تأمین حقوق شهروندی اقلیت‌های غیرمسلمان را دارد.

مباحثی مثل آزادی‌های عمومی، حق تعیین سرنوشت، حق برخورداری از برابری و کرامت انسانی، حقوق قضایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق بیگانگان، حقوق اقلیت‌ها، حقوق بشردوستانه و سازمان‌ها و نهادهای فراملی و ... از جمله مباحثی هستند که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به بحث حقوق شهروندی نزدیک هستند و در این خصوص کتاب‌ها و مقالات و پایان‌نامه‌هایی هم نوشته شده است.

با این وجود موضوع این تحقیق، موضوع نسبتاً جدیدی است که تا به حال کمتر به آن پرداخته شده است. در زمینه حقوق اقلیت‌ها و حقوق غیرمسلمانان کتب ارزشمندی تدوین شده که هر یک به قسمت‌هایی از موضوع مورد پژوهش ما مربوط می‌شود برخی از کتب

مرتبط با موضوع تحقیق ما عبارتند از:

- ۱- حقوق اقلیت‌ها، نوشته آیت‌الله عباسعلی عمید زنجانی
 - ۲- نظریه سیاسی اسلام، نوشته آیت‌الله مصباح یزدی
 - ۳- همزیستی مسالمت آمیز، نوشته محمدمهدی کریمی نیا
 - ۴- حقوق و وظایف غیرمسلمین در جامعه اسلامی، نوشته روح‌الله شریعتی
 - ۵- حقوق غیرمسلمانان در کشورهای اسلامی، نوشته صالح عابد (عربی) مترجم داود روشی
 - ۶- اقلیت‌های دینی در حقوق اسلام و ایران، نوشته عزیزالله فهیمی
 - ۷- احکام فقهی و الاستانین فی دارالاسلام، نوشته عبدالکریم زیدان
 - ۸- غیرالمسلمین فی دستور الاسلامی، نوشته قرضاوی
 - ۹- نظریه الاسلام و هدیه فی السیاسة و القانون و الدستور، نوشته ابوالاعلی المودودی
- همچنین رساله حقوق شهروندی در مسلمانان در جامعه اسلامی، نوشته محمدامین امینی، مقاله حقوق بشر در اسلام و اعلامیه جهانی حقوق بشر، نوشته دکتر سید حسین صفایی و ده‌ها مورد کتاب و تحقیق ارزشمند فارسی و عربی دیگر.
- امیدواریم که ضمن توجه به تحقیقات انجام شده، مزایای جامع‌تر و مفیدتری را در این زمینه به خوانندگان گرامی ارائه نماییم و از خداوند تعالی توفیق اخلاص و مساعدت می‌طلبیم.

۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه ادیان و مذاهب قم، نوشته یکی از برادران اهل سنت که پایان‌نامه ارزشمندی است و در نظرات اهل سنت از آن استفاده نموده‌ام.